

Чеботарьова О.В.

Реформування змісту трудового навчання розумово відсталих учнів із дитячим церебральним паралічем у контексті євроінтеграційних змін
Анотація. У статті розкривається актуальність проблеми удосконалення змісту трудового навчання школярів з комплексним порушенням розвитку: дитячим церебральним паралічем у поєднанні з розумовою відсталістю. Представлено основні теоретичні та методичні засади, які є визначальними при розробці змісту трудового навчання для учнів із ДЦП та розумовою відсталістю. Розкриваються основні шляхи вирішення даної проблеми у контексті євроінтеграційних змін в освіті.

Ключові слова: *трудове навчання, комплексне порушення розвитку, учні з дитячим церебральним паралічем та розумовою відсталістю, технологія трудового навчання.*

Реформування змісту освіти в Україні спрямовано на інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами у сучасне суспільство, основні положення якого відображено в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, та передбачає вдосконалення змісту, методів, форм навчання, активізацію самостійної трудової діяльності учнів на основі здійснення раціональних змін у структурі навчального процесу спеціальних шкіл для дітей з психофізичними порушеннями.

Одним із стратегічних напрямів сучасної спеціальної освіти є удосконалення системи навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку. З розвитком спеціальної педагогіки та психології проблема комплексних (складних) порушень приваблює все більше уваги вітчизняних, а також зарубіжних дослідників таких країн як США, Голландія, Англія, Польща, Німеччина та ін. (F. Hill, D. Fischer, H. Barth, G. Sondersorge та ін).

У зв'язку із змінами нормативно-правової бази і гуманізацією відношень в освітньому просторі виникла необхідність подальшої розробки підходів освітньої та корекційно-розвивальної допомоги дітям з комплексними порушеннями розвитку, що обумовлено зростанням їх чисельності, виявленням нових варіантів поєднання порушень і широкою розповсюдженістю таких дітей в спеціальних освітніх закладах (60-65% контингенту спеціальних шкіл).

У низці наукових публікацій і нормативних документів «складне порушення розвитку» визначається як «комплексне порушення», що дає підставу розглядати їх як взаємозамінні поняття.

Питанням вивчення та навчання дітей даної категорії присвячені дослідження Т.Басилової, М.Блюміної, Г.Бертинь, Л.Головчиць, В.Лубовського, О.Мастюкової, А.Мещеряков, М.Певзнер, Т.Розанової, І.Соколянського, сучасні вітчизняні дослідження К.Глушенко, Л.Вавіної, Н.Малюхової, А.Лапіна та ін.

З часу появи перших публікацій з даної проблеми накопичилося багато нових наукових даних, аналіз яких дозволяє визначити поняття **комплексне (складне порушення розвитку)** як поєднання двох і більше порушень

розвитку, які зумовлюють якісно своєрідну структуру психічного порушення. Діти із комплексними порушеннями – особлива категорія дітей, серед яких виділяють такі групи: розумово відсталі сліпі та слабозорі; розумово відсталі глухі та слабочуючі, розумово відсталі діти з порушеннями опорно-рухового апарату, глухі і слабочуючі з порушеннями опорно-рухового апарату та ін. Поєднання порушень впливає на розвиток цих дітей значно більшою мірою, ніж дітей з порушеннями психофізичного розвитку інших категорій. Їхнє навчання та виховання здійснюється у спеціальних освітньо-виховних закладах на підставі висновку про ступінь ураження психофізичного розвитку. Застосований раніше як синонім термін «комбіноване порушення» нині визнаний як такий, що недостатньо відображає специфіку порушеного розвитку даної категорії дітей.

Навчання та виховання таких дітей – малодосліджена та складна проблема спеціальної педагогіки. Разом з тим практична потреба у вивченні та визначенні освітніх можливостей дітей із комплексними порушеннями, а також розроблення системи їхньої соціалізації є надзвичайно актуальною.

Особливу увагу науковців та практиків привертає проблема трудового навчання школярів із комплексними порушеннями розвитку, у яких ДЦП поєднується з розумовою відсталістю. Складне неврологічне захворювання внаслідок раннього ураження центральної нервової системи у поєднанні з розумовою відсталістю спричиняє складну структуру порушення – поєднання порушень рухових, інтелектуальних, мовленнєвих функцій (Л. Данилова, М. Іпполітова, І. Левченко, І. Мамайчук, О. Мастоюкова, О. Приходько, К. Семенова, Н. Симонова). Отож питання ефективної організації, удосконалення змісту, форм та методів навчання школярів з ДЦП та розумовою відсталістю, використання в практиці ефективних засобів корекційно-розвивального впливу з метою соціалізації потребує наукового дослідження.

Про важливість трудового навчання, як ефективного засобу розвитку особистості дитини із порушеннями психофізичного розвитку зазначалось у дослідженнях І. Бега, В. Бондаря, Г. Дульнева, В. Карвяліса, Г. Мерсіянової, С. Мирського, К. Турчинської, О. Хохліної та ін. На уроках трудового навчання в учнів формуються політехнічні знання про сучасні технології, організацію сучасного виробництва, формуються уявлення про різноманітний світ професій. Школярі оволодівають не тільки конкретними трудовими операціями, практичними навичками, але й отримують підготовку до самостійного життя, набувають такі особистісні якості, які допоможуть їм в успішному виборі життєвого шляху.

Трудове навчання, яке є одним із навчальних предметів освітньої галузі «Технології», повинно забезпечувати систему підготовки учнів до самостійної трудової та побутової діяльності та впливати на усі сфери розвитку учнів із ДЦП (О. Гусейнова, Л. Данилова, М. Іпполітова, І. Левченко, І. Мамайчук, О. Мастоюкова, К. Семенова, Н. Симонова). Однак невідповідність змісту, методів та форм організації трудового навчання школярів із ДЦП та розумовою відсталістю соціально-економічним перетворенням в нашій країні детермінують проведення суттєвих змін в освітньо-корекційному процесі з

метою підвищення якості трудової підготовки учнів до опанування доступних професій в умовах ринкових відносин та забезпечення умов їхньої соціалізації.

Запровадження у виробництво нової техніки й технологій, розвиток нових форм господарювання, зростання обсягу знань про перетворення матеріалів, використання інформаційно-комунікаційних технологій обумовлюють підвищення рівня технологічної культури учнів із порушеннями опорно-рухового апарату. Все це вимагає обґрунтування теоретико-методичних засад та науково-методичного забезпечення трудового навчання в системі спеціальних закладів для школярів із порушеннями опорно-рухового апарату. Особливої уваги потребує початкова ланка освіти – молодша школа, в якій закладається базис для подальшого професійно-трудового навчання учнів із порушеннями опорно-рухового апарату.

Отже, розумово відсталі учні з ДЦП потребують здобуття визначеного освітнього рівня шляхом спеціально організованого трудового навчання в комплексі з корекційно-розвивальною роботою, завдяки якій закладаються основи їхньої соціальної самостійності (Р. Бабенкова, О. Гусейнова, М. Іпполітова, Е. Калижнюк, В. Козьявкін, І. Левченко, І. Мамайчук, О. Мастюкова, О. Приходько, К. Семенова, Л. Шипіцина та ін.).

Аналіз практичного досвіду трудового навчання в спеціальних закладах для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату виявив низку проблем, які потребують негайного вирішення:

- визначення науково-методичних засад трудового навчання школярів із ДЦП та розумовою відсталістю;
- необхідність сучасного навчально-методичного забезпечення змісту трудового навчання відповідно нових виробничих технологій;
- модернізація програмно-методичного забезпечення;
- підвищення рівня трудової компетентності школярів із ДЦП на основі врахування психофізичного розвитку кожного учня;
- необхідність впровадження в освітньо-трудова практику інноваційних методів, форм та засобів трудової підготовки, які розвивають творчі здібності та нахили учнів зазначеної категорії та сприяють психофізичному розвитку в цілому;
- недостатнє використання спеціального обладнання та низький рівень матеріально-технічного забезпечення спеціальних шкіл.

Вирішення вказаних проблем можливе шляхом удосконалення педагогічної технології трудового навчання, починаючи з початкової ланки школи, на основі формування в учнів комплексними порушеннями трудової компетентності – необхідних техніко-технологічних знань, трудових умінь та навичок відповідно до умов сучасного виробництва. Також потребує удосконалення методика трудового навчання школярів з ДЦП та розумовою відсталістю на основі врахування психофізичних можливостей учнів з різними ступенями ураження рухової сфери; посилення корекційно-розвивальних засобів впливу на школяра, його емоційно-вольової сфери, формування та розвиток пізнавальної, мовленнєвої діяльності, а також виховання самостійності, організованості, позитивного ставлення до праці в цілому, що

сприятиме соціальній адаптації за умов достатнього матеріально-технічного забезпечення спеціальних шкіл відповідно до нових виробничих технологій.

Отже, процес трудового навчання з традиційним підходом не вирішує проблеми гармонійного розвитку особистості. Одним з пріоритетних напрямів вирішення цієї проблеми є удосконалення змісту, форм трудового навчання з урахуванням компетентнісного та особистісно-зорієнтованого підходів до трудової діяльності учнів із ДЦП та розумовою відсталістю. Удосконалення процесу трудового навчання школярів повинно базуватись на зміні застарілої парадигми «навчання трудових знань, умінь та навичок» на формування творчої особистості. Саме розвиток творчих здібностей та конструкторських умінь, мислення, вміння розв'язувати технічні задачі є фундаментом особистісного розвитку розумово відсталих школярів із ДЦП. Однак, дослідження, присвячені цій важливій проблемі, практично відсутні.

Виходячи зі значущості трудового навчання для розвитку особистості школярів із ДЦП та розумовою відсталістю, а також недостатньої теоретичної, методичної та практичної розробленості проблеми в корекційній педагогіці, обумовлюється актуальність дослідження теорії та методики трудового навчання школярів із ДЦП та розумовою відсталістю.

На даний час перед провідними спеціалістами в галузі корекційної педагогіки постає питання щодо інтенсифікації змісту та впровадження педагогічної технології трудового навчання школярів із комплексним порушенням розвитку – зокрема дітей із ДЦП та розумовою відсталістю.

Реформування трудового навчання в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах, де навчаються школярі із ДЦП та розумовою відсталістю, повинно відбуватися на основі максимального врахування психофізичних можливостей учнів (стану розвитку психомоторної, пізнавальної, мовленнєвої, особистісної сфер), вікових та індивідуальних особливостей, з урахуванням інваріантної і варіативних складових змісту предмету; застосуванням особистісно орієнтованих педагогічних систем, вибору оптимальних трудових технологій навчання. Значною мірою цьому сприятиме удосконалення загальношкільних знань у початковій ланці школи, та підготовка до переходу трудового навчання основної ланки школи на проектно-технологічну систему (С. Дятленко, А. Терещук, М. Тименко, Д. Тхоржевський, О. Коберник, С. Ящук, С. Богданова, В. Ковальчук та ін.).

Трудове навчання повинно здійснюватися на засадах особистісно-орієнтованого навчання. Сутнісними ознаками такого освітнього процесу є навчання і виховання особистості на засадах індивідуалізації, створення умов для саморозвитку і самонавчання, осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей.

На наш погляд, ці положення, зазначені вище, можливо реалізувати в умовах спеціально організованого процесу трудового навчання, використовуючи інноваційні технології та розширення різноманітних форм організації уроків.

Таким чином, концепція трудового навчання школярів із ДЦП та розумовою відсталістю передбачає створення максимальних умов для успішної інтеграції дітей у сучасне суспільство, покращення їх загальнотрудової підготовки, працездатності та підготовленості за рахунок впровадження сучасних технологій, інноваційних форм організації уроків з однієї сторони; з іншої – розвитку особистісної сфери школярів.

Багаторічна апробація та перевірка ефективності засобів трудового навчання, а також педагогічна інтерпретація можливостей використання педагогічної технології трудового навчання в освітньому процесі дозволяють розробити інноваційні педагогічні технології та визначити науково-методичні засади їх реалізації.

Методологічною основою дослідження є особистісно орієнтований та компетентнісний підходи до проблеми формування особистості, психолого-педагогічні концепції про фактори розвитку особистості, вплив спадковості та середовища на процес її становлення; положення вітчизняної дефектології про складну структуру дефекту, концепція соціального виховання Л.С.Виготського, концепція спеціальної освіти дітей з психофізичними порушеннями.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: положення про визначальну роль діяльності у формуванні особистості, єдності діяльності і свідомості (Л.Виготський, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн та ін.), своєрідності формування і здійснення діяльності при порушеному розвитку (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, Б. Зейгарник, О. Леонтьєв, Л. Лісіна, В.Лубовський, В. Мухіна, С. Рубінштейн і ін.); особистісно-орієнтований підхід (В. Кремень, І. Бех, І. Якиманська та ін.); компетентнісний підхід в сучасній освіті (А. Зимня, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А Хуторський та ін.); теорія соціалізації й концепція соціального виховання Л.Виготського; теорії корекційної спрямованості трудового навчання для розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку (В. Бондар, Г. Дульнєв, Г. Жаренкова, Г. Мерсіянова, С. Мирський, Н.Павлова, Б. Пінський, К. Турчинська та ін.), положення сучасної дефектології про складну структуру порушення (Л. Виготський, М. Певзнер, В. Тарасун, О. Хохліна й ін.); основні положення теорії корекційного навчання й виховання, їх вплив на процеси розвитку (І. Бех, В. Бондар, Л. Вавіна, В. Засенко, І. Єрьоменко, В. Кобильченко, А. Колупаєва, С.Кульбіда, С. Максименко, Т. Сак, В. Синьов, Т. Скрипник, М. Супрун, Л. Фомічова, М. Шеремет, М. Ярмаченко й ін.).

Гіпотеза нашого дослідження враховує те, що поєднання комплексного порушення – ДЦП та розумової відсталості – призводить до негативних наслідків у процесі трудової діяльності школярів (учні не утримують алгоритм трудових дій та операцій, порушені процеси загальнотрудових дій, знижена пізнавальна активність). Впровадження педагогічної технології трудового навчання в умовах широкого використання інноваційних засобів навчання, форм організації занять буде сприяти підвищенню рівня трудової

компетентності школярів з ДЦП та розумовою відсталістю, що забезпечить вдосконалення процесів їх життєзабезпечення і, насамперед, сприятиме їхній соціалізації.

Поставлені завдання вирішуватимуться наступними теоретичними і практичними методами дослідження:

- теоретичними: аналіз психологічної, педагогічної, соціально-методологічної літератури, інструктивно-нормативних джерел – з метою визначення теоретико-методологічних засад дослідження, виявлення стану розробленості проблеми в сучасній корекційній педагогіці і перспективних напрямків її вирішення;

- емпіричними: педагогічні спостереження, аналіз результатів навчально-трудової діяльності школярів із порушеннями опорно-рухового апарату; бесіди, анкетування, тестування, інтерв'ювання, педагогічний експеримент - на основі вивчення трудової підготовленості, різних аспектів функціонування окремих ланок системи корекційно-трудового процесу, апробації нових методик і алгоритмів системи трудового навчання;

- кількісний та якісний аналіз фактичних результатів; статистичні методи обробки експериментальних даних.

Дослідження проводиться в на базі спеціальних навчальних закладів для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату м. Києва, Борислава, Дніпропетровська, навчально-виховного комплексу «Мрія» м. Києва, навчально-реабілітаційних центрів різних областей України.

Отже, реформування трудового навчання розумово відсталих учнів полягає в особистісно орієнтованому та компетентнісному підході до розробки та обґрунтування педагогічної технології трудового навчання школярів із ДЦП та розумовою відсталістю; розробленні теоретико-методичних засад трудового навчання школярів з комплексним порушенням розвитку, розробленні поліфункціональної моделі формування трудової компетентності розумово відсталих учнів підготовчого, 1-10 класів означеної категорії дітей.

Запропонована педагогічна технологія трудового навчання допоможе вдосконаленню системи трудової підготовки учнів та може бути використана як засіб успішної соціалізації дітей із ДЦП та розумовою відсталістю, покращення рівня життя, формування їхньої життєвої компетентності.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Бондар В.І. Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: навч. посіб. / В. І. Бондар, К. В. Рейда. - Київ : "МП Леся", 2010. - 167 с.

Bondar V.I. Osoblyvosti formuvannia trudovoi kompetentnosti rozumovo vidstalykh uchniv: navch. posib. / V. I. Bondar, K. V. Reida. - Kyiv : "MP Lesia", 2010. - 167 s.

2. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник/ Мерсіянова Г.М. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 80с.

Mersiianova H.M. Profesiino-trudove navchannia u spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh dla rozumovo vidstalykh ditei: posibnyk/ Mersiianova H.M. – К.: Pedahohichna dumka, 2012. – 80s.

3. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку / О.П. Хохліна – К.: Пед. думка, 2000. – 286 с.

Khokhlina O.P. Psykholoho-pedahohichni osnovy korektsiinoi spriamovanosti trudovoho navchannia uchniv z vadamy rozumovoho rozvytku / Khokhlina O.P. – K.: Ped. dumka, 2000. – 286 s.

4. Чеботарьова О.В. Удосконалення змісту трудового навчання в учнів спеціальної школи // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип. 11 / За ред. В.В.Засенка. – К.: Наук. світ, 2009. – С. 291-295.

Chebotarova O.V. Udoskonalennia zmistu trudovoho navchannia v uchniv spetsialnoi shkoly // Dydaktychni ta sotsialno-psykholohichni aspekty korektsiinoi roboty u spetsialnii shkoli: Nauk.-metod. zb.: Vyp. 11 / Za red. V.V.Zasenska. – K.: Nauk. svit, 2009. – S. 291-295.

Chebotarova E.V. Restructuring of vocational training contents in teaching children with cerebral palsy and intellectual disability in a context of evrointegration changes

Abstract. The article reveals the urgency of the problem of improving the content of labor training school with a complex disability: cerebral palsy combined with mental retardation. The main theoretical and methodological foundations, which are crucial in developing the content of the employment training for students with cerebral palsy and mental retardation. The main way to solve this problem in the context of European integration changes in education are disclosed. Solving these problems is possible through the improvement of educational technology labor training, starting from primary school level, based on the comprehensive development of students' violations of labor competence – the necessary technical and technological knowledge, labor and skills under the conditions of modern production.

Keywords: labor training, complex disability, students with cerebral palsy and mental retardation, the technology of labor training.

Чеботарева Е.В. Реформирование содержания трудового обучения умственно отсталых учащихся с детским церебральным параличом в контексте евроинтеграционных изменений

Аннотация. В статье раскрывается актуальность проблемы совершенствования содержания трудового обучения школьников с комплексным нарушением развития: детским церебральным параличом в сочетании с умственной отсталостью. Представлены основные теоретические и методические основы, которые являются определяющими при разработке содержания трудового обучения для учеников с ДЦП и умственной отсталостью. Раскрываются основные пути решения данной проблемы в контексте евроинтеграционных изменений в образовании.

Ключевые слова: трудовое обучение, комплексное нарушение развития, школьники с детским церебральным параличом и умственной отсталостью, технология трудового обучения.